

بررسی استاد احادیث سه باب از کتاب «الحجّه» کافی

* عبدالله فروزانفر

** نهلله غروی نائینی

چکیده: با وجود تمجیدها و تأییدهای فراوان از احادیث کتاب کافی کلینی در قرون مختلف و اعتماد بر آنها، در میان متأخران، نظریاتی در عدم اعتبار استاد برخی از احادیث این کتاب مطرح شده است. این مقاله با بررسی سند احادیث سه باب از بابهای کتاب «الحجّه» ضمن یادآوری برخی احادیث مهم درباره اهل بیت، بر ثبیت سند بسیاری از این احادیث دست یافته و آنها را با اظهار نظر علامه مجلسی در کتاب «مرآة العقول» مقایسه کرده است.

کلیدواژه: سند / کتاب الحجّه / صحیح / حسن / موّثق.

مقدمه

از آنجاکه سنت و حدیث دومین منبع از منابع استخراج احکام‌نده، آگاهی از صحت و سقم آنها دارای اهمیّت فراوان است. کتاب «الکافی» مرحوم کلینی یکی از

*. دانشجوی دکتری علوم قرآن و حدیث، دانشگاه تربیت مدرس.

**. دانشیار دانشگاه تربیت مدرس.

معتبرترین گنجینه‌های حدیثی شیعه است که در خصوص صحت سند همه احادیث آن با توجه به معیارهای متقدمین و متأخرین، اختلاف نظر وجود دارد. آیت الله خویی، (از معتقدین به عدم صحت همه احادیث «الکافی») پس از بیان این مطلب که برخی از بزرگان معتقد به صحت همه روایات «الکافی» بوده و هیچ زمینه‌ای برای بی اعتباری آنها به خاطر ضعف سند نمی‌بینند، از زبان مرحوم شیخ محمدحسین نائینی نقل می‌کند: «إِنَّ الْمُنَاقَشَةَ فِي أَسْنَادِ رَوْيَاتِ الْكَافِي حِرْفَةُ الْعَاجِزِ».

(۲: ج ۱، ص ۸۷)

در این مقاله، برآئیم تا به ارزیابی سند سه باب از بابهای کتاب «الحجّه»^۱ کتاب «الکافی» مرحوم کلینی پردازیم. این بابها عبارت‌اند از: ۱) **أَنَّ الْأَمْمَةَ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَلَا إِلَهُ مِثْلُهُ وَهُمُ النَّاسُ الْمَحْسُودُونَ الَّذِينَ ذَكَرْهُمُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ**.

۲) **أَنَّ الْآيَاتِ الَّتِي ذَكَرَهَا اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ** في کتابه هم الأئمة عليهم السلام.

۳) **أَنَّ أَهْلَ الذِّكْرِ الَّذِينَ أَمَرَ اللَّهُ خَلْقَهُ بِسُؤْالِهِ هُمُ الْأَمْمَةُ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ**.

و نتیجه بررسی را با اظهار نظر علامه مجلسی در کتاب «مرآة العقول» - که شرح آن بزرگوار بر کتاب کافی است - مقایسه کنیم.

۱. باب: «أَنَّ الْأَمْمَةَ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَلَا إِلَهُ مِثْلُهُ وَهُمُ النَّاسُ الْمَحْسُودُونَ الَّذِينَ ذَكَرْهُمُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ»

۱-۱) حدیث ۱:

۱-۱-۱) سند حدیث

الحسین بن محمد بن عامر^۲ الأشعري^۳، عن معلی بن محمد^۴ قال: حَدَّثَنِي الحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْوَشَاءُ، عن أَحْمَدَ بْنِ عَائِدٍ، عن ابْنِ أَذْنِيَةَ، عن بَرِيدِ الْعِجْلِيِّ^۵ قال: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَلِيَّاً عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: «أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولَئِكُمُ الْأَمْرِ مِنْكُمْ». - الحدیث (۱۲: ج ۱، ص ۲۹۳-۲۹۴)

بررسی سند

١-٢) الحسين بن محمدبن عامر الأشعري:

قال النجاشي: الحسين بن محمدبن عمران بن أبي بكر الأشعري القمي، أبو عبدالله، ثقة.

(٦٦: ص ١١)

آیت الله خویی ذیل الحسین بن محمدبن عامر می نویسد: «من مشايخ الکلینیّ
یروی عنہ کثیراً و هو الحسین بن محمدبن عمران بن أبي بکر الأشعريّ القميّ، الشقة
الآتی.» (٢: ج ٦، ص ٧٦)

١-٣) معلی بن محمد:

ابن غضائی می نویسد: المعلی بن محمد، البصري، أبو محمد، یعرف حدیثه و یُنکر،
و یروی عن الضعفاء. (٧: ص ٩٦)

شیخ طوسی ایشان را در زمرة کسانی که از ائمه علیهم السلام روایت نکرده‌اند، ذکر کرده و
هیچ لفظی دال بر توثیق یا عدم توثیق ایشان ذکر نکرده است. (٤: ص ٤٤٩) نجاشی نیز
عنوان «مضطرب الحديث والمذهب» را درباره وی به کار برده است. (٤١٨: ص ١١)
آیت الله خویی پس از ذکر گفتار فوق درباره معلی بن محمد به دفاع از او می‌پردازد و
می‌نویسد: «الظاهر أنَّ الرجل ثقة يعتمد على روایاته.» (٢: ج ١٩، ص ٢٥٨) و در ادامه
می‌گوید: گفتار نجاشی در مورد اضطراب او در حدیث و مذهب، مانع وثاقتش
نمی‌شود؛ اما اضطرابش در مذهب، همان‌گونه که برخی ذکر کرده‌اند، ثابت نشده و
بر فرض ثبوت، منافاتی با وثاقت ندارد؛ اما اضطرابش در حدیث، معنایش این
است که او گاهی آنچه را می‌شناخته روایت می‌کرده و گاهی هم آنچه را
نمی‌شناخته؛ و این نیز منافاتی با وثاقت ندارد؛ اما روایتش از ضعفاء، بنابر گفتار
ابن غضائی، بنابر فرض ثبوت، ضرری بر عمل کردن به آنچه از ثقات روایت کرده،
نمی‌زند. پس ظاهر آن است که این مرد معتمد علیه است و الله العالم. (٠: ٢)

١-٤) الحسن بن عليٰ الوشائع:

شیخ طوسی ایشان رادر زمرة اصحاب امام رضی اللہ عنہ ذکر کرده است. (۴: ص ۳۵۴)
نجاشی نیز می نویسد: «... من أصحاب الرضی اللہ عنہ و كان من وجوه هذه الطائفة...». (۱۱: ص ۳۹)

آیت الله خویی نقل می کند: «روی الشیخ فی التهذیب بسنده عن أبي جعفر محمد بن المفضل ابن إبراهیم الأشعري، قال حدثنا الحسن بن عليّ بن زياد وهو الوشائع الخزار وهو ابن بنت إلياس وكان وقف ورجع فقط». و می نویسد: «محمد بن المفضل ثقة و الطريق إليه صحيح». مرحوم خویی در ادامه، گفتار دیگری از شیخ طوسی درباره ای راوی نقل کرده مبنی بر اینکه شیخ در کتاب الغیبه ایشان را ذیل عنوان «الواقفه من جملة من كان واقفاً ثم رجع لما ظهر من المعجزات على يد الرضی اللہ عنہ» آورده و نوشتہ است: «و كيف كان فلان ينبغي الريب في جلاله الرجل و وشاقته». (۲: ج ۵، ص ۳۶) بنابراین آیت الله خویی شک در وثاقت و بزرگی مقام حسن بن علی و شاء را شایسته نمی داند.

١-٥) أحمد بن عائذ:

شیخ طوسی وی را جزء اصحاب امام باقر علیہ السلام و امام صادق علیہ السلام ذکر کرده است. (۴: ص ۱۲۶) نجاشی نیز ایشان را با عنوان «ثقة» یاد کرده است. (۱۱: ص ۹۸) مرحوم خویی نیز به ذکر گفتار شیخ و نجاشی بسنده کرده است. (۲: ج ۲، ص ۱۲۸-۱۲۹)

١-٦) ابن أذینه = عمر بن أذینه:

شیخ طوسی او را از اصحاب امام صادق علیہ السلام و امام کاظم علیہ السلام یاد کرده و با عنوان «ثقة» ستوده است. (۴: ص ۲۵۴ و ۳۳۹) نجاشی نیز درباره ایشان فرموده است: «شیخ اصحابنا البصريين و وجههم...» (۲: ج ۱۳، ص ۱۹)

١-٧) برد العجلی:

شیخ ایشان را از اصحاب امام باقر علیہ السلام (۴: ص ۱۲۸) و امام صادق علیہ السلام (۴: ص ۱۷۱)

شمرده است. نجاشی نیز می فرماید: «... وجه من وجوه أصحابنا، و فقيه أيضا، له محل عند الأئمه». (۱۱: ص ۱۱۲) آیت الله خویی نیز می نویسد: کشی سه روایت در ذم برید آورده، ولی قابل معارضه نیستند. (۲: ج ۳، ص ۲۸۸-۲۸۹)

۱-۱) نتیجه

عالّامه مجلسی این حدیث را ضعیف شمرده است. (۹: ج ۲، ص ۴۰۷) با توجه به دفاعی که مرحوم خویی از معلّی بن محمد و حسن بن علی و شاء کرده، می توان این حدیث را موثق^۱ نامید، چون حسین بن محمد در سنده، غیر امامی است؛ ولی عالمان شیعه وی را توثیق کرده‌اند.

۱-۲) حدیث ۲:

۱-۲-۱) سنده حدیث

عدّة من أصحابنا، عن أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عن الْحَسِينِ بْنِ سَعِيدٍ، عن مُحَمَّدِ بْنِ الْفَضِيلِ، عن أَبِي الْحَسِينِ طَالِبِ اللَّهِ الْعَالِيَّةِ: - الحدیث (۱۲: ج ۱، ص ۲۹۴-۲۹۵)

بررسی سنده

۲-۲-۱) عدّة من أصحابنا: منظور از این عبارت، عدّه‌ای از مشایخ کلینی اندکه وی جهت اختصار، به نام آنها تصریح نکرده است. این عدّه را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد: ۱- عدّه معلوم ۲- عدّه مجھول.

عدّه معلوم یعنی عدّه‌هایی که کتب رجالی افراد آن را مشخص کرده‌اند. از این‌رو، چنین عدّه‌هایی موجب ارسال سنده شوند. عدّه‌های معلوم کافی به عدّه‌هایی گفته می‌شود که پس از تعبیر «عدّة من أصحابنا» نام یکی از سه نفر زیر وجود داشته باشد: ۱) عدّة من أصحابنا، عن أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَيْسَى. این عدّه پنج

۱. حدیث موثق: ما اَتَّصل سنده إلى المعصوم بمن نَصَ الأصحاب على توثيقه، مع فساد عقیدته عن مثله او اعلاه في جمع طبقات. (۸: ج ۱، ص ۱۶۸)

نفرند: محمدبن یحیی، علی بن موسی الکمیذانی، داودبن کوره، احمدبن ادریس و علی بن ابراهیمبن هاشم. (۲) عدّه من أصحابنا عن احمدبن محمدبن خالد البرقی. این عدّه نیز پنج نفرند: علی بن ابراهیم، علی بن محمدبن عبدالله، ابن اذنیه، احمدبن عبداللهبن امیه و علی بن الحسین السعدآبادی. (۳) عدّه من أصحابنا عن سهل بن زیاد. این عدّه چهار نفرند: علی بن محمدبن علآن، محمدبن ابی عبدالله، محمدبن الحسن و محمدبن العقیل الكلینی. (۱: ج ۳۰، فایده سوم، ص ۱۴۷؛ ۱۵۰: ص ۱۳؛ ۳۵۹-۳۴۸)

عدّه مجھول یعنی عدّهای که از غیر این سه نفر نقل کنند. مصادیق عدّهای مجھول در هیچ یک از منابع حدیثی و رجالی موجود مشخص نشده‌اند؛ لذا چنین مواردی موجب ارسال سند می‌شوند.

۱-۲-۳) احمدبن محمد = احمدبن محمدبن عیسی الأشعري القمي:

شیخ طوسی اورا از اصحاب امام رضائی و با عنوان «ثقة» یاد کرده است (۴: ص ۳۵۱) همچنین ایشان را از اصحاب امام جوادی (۴: ص ۳۷۳) و امام هادی (۴: ص ۳۸۳) شمرده است. نجاشی نیز عنوانین شیخ القمیین، و وجههم و فقیههم به وی داده است. (۱۱: ص ۸۲)

۱-۲-۴) حسین بن سعید = الحسین بن حمّاد، مولی علی بن الحسین علیه السلام، الأهوazi شیخ طوسی عنوان «ثقة» را برای ایشان ذکر کرده است. (۴: ص ۳۵۵) در دیگر کتب رجال نیز عنوانی دال بر جرح ایشان وجود ندارد. (نک: ۱۱: ص ۵۸-۶۰؛ ج ۵، ص ۲۴۴-۲۴۳)

۱-۲-۵) محمدبن الفضیل = محمدبن فضیل بن کثیر الأزدی الصیرفی شیخ طوسی در کتاب رجالش سه بار از ایشان یاد کرده: محمدبن فضیل بن کثیر الأزدی، کوفی صیرفی، (۴: ص ۲۹۲) محمدبن فضیل الكوفی الأزدی، ضعیف، (۴: ص ۳۴۳) محمدبن الفضیل، ازدی، صیرفی، یرمی بالغلو، له کتاب. (۴: ص ۳۶۵)

ج ۱۷، ص ۱۴۰

۱-۲-۶) نتیجه

عالّامه مجلسی این حدیث را مجهول نامیده است. (۹: ص ۴۱۱) اما با بررسی سند این روایت، معلوم می‌شود که احمد بن محمد در سند غیر امامی ولی موقّع است. همچنین شیخ طوسی محمد بن فضیل را ضعیف و غالی شمرد؛ بنابراین این حدیث ضعیف است در عین حالی که سند آن متصل می‌باشد. این حدیث در زمرة احادیث عالی السند^۱ قرار داد.

۱-۳) حدیث ۳:

۱-۳-۱- سند حدیث

محمد بن یحیی، عن أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عن الْمُحْسِنِ بْنِ سَعِيدٍ، عن النَّضْرِ بْنِ سَوِيدٍ،
عن يَحْيَى الْخَلْيَّيِّ، عن مُحَمَّدِ الْأَحْوَلِ، عن حَمْرَانَ بْنَ أَعْيَنَ قَالَ: قَلْتُ لِأَبِي

عبد اللہ الْخَلْيَّلَ: - الحدیث (۱۲: ج ۱، ص ۲۹۵)

بررسی سند

۱-۳-۲) محمد بن یحیی

شیخ طوسی ایشان را در قسمت «من لم يرو عن واحد الأئمة» ذکر کرده و نوشه است: «محمد بن یحیی الطّار: روی عنه الكلینی، قمّی، کثیر الروایة.» (۴: ص ۴۳۹) نجاشی درباره ایشان می‌نویسد: «شیخ أصحابنا في زمانه، ثقة، عین، کثیر الحديث.» (۱۱: ص ۳۵۳)

۱. کم بودن تعداد واسطه‌ها در نقل روایت (۸: ج ۱، ص ۲۴۳)

۱-۳-۳) **أحمدبن محمد = احمدبن محمدبن عيسى الأشعري القمي**. (ذیل حديث شماره ۲ ذکر شد)

۱-۳-۴) **الحسین بن سعید = الحسین بن سعیدبن حمّاد.** (همان)

۱-۳-۵) **النضرین سوید**:

شیخ طوسی ذیل اصحاب امام کاظم علیہ السلام از ایشان یاد می‌کند و می‌نویسد: «له کتاب و هو ثقة.» (۴: ص ۳۴۵) نجاشی نیز می‌نویسد: نضرین السوید الصیرفی، کوفی، ثقة، صحيح الحديث.... (۱۱: ص ۴۲۷) آیت الله خویی نیز گفتار شیخ و نجاشی را نقل کرده است. (۲: ج ۱۹، ص ۱۵۱)

۱-۳-۶) **یحیی الحلبی**:

شیخ طوسی ایشان را در زمرة اصحاب امام صادق علیہ السلام و امام کاظم علیہ السلام یاد کرده، بدون اینکه عبارتی دال بر جرح یا تعدیل او بیاورد. (۴: ص ۳۴۶ و ۳۲۳) اما نجاشی در بیاره وی می‌نویسد: «ثقة ثقة، صحيح الحديث.» (۱۱: ۴۴۴)

۱-۳-۷) **محمدالأحوال = محمدبن علي بن النعمانالأحوال**

شیخ طوسی ایشان را از اصحاب امام صادق علیہ السلام شمرده و نوشه است: «و كان ثقة، متكلما، حاذقا....» (۵: ص ۲۰۷) همچنین در رجالش اور از اصحاب امام کاظم علیہ السلام بر شمرده و نوشه است: «محمد يكى أبا جعفر الأحوال الملقب بمؤمن الطاق، ثقة.» (۴: ص ۳۴۳) نجاشی نیز می‌نویسد: «محمدبن علي بن النعمان بن أبي طريفة البجلي مولى، الأحوال أبو جعفر، کوفی، صیرفی، شیخ و صاحب الطاق....» (۱۱: ص ۳۲۵)

۱-۳-۸) **حمران بن أعين**

شیخ طوسی ایشان را در زمرة اصحاب امام باقر علیہ السلام و امام صادق علیہ السلام ذکر می‌کند و می‌نویسد: «حمران بن أعين الشيباني، مولاهم، يكى أبا الحسن، و قيل: أبو حمزه، تابعي». (۴: ص ۱۳۲) نجاشی ایشان را در کتاب رجالش یاد نکرده‌اند.

۱-۳-۹) نتیجه

علّامه مجلسی این حديث را حسن^۱ نامیده است. (۹: ص ۴۱۱) اما از آنجاکه احمدبن محمد در سند این روایت غیرامامی (اشعری) و توثیق شده است لذا طبق تعریف، این حديث موثق است.

۱-۴) حدیث ۴:

۱-۴-۱- سند حدیث

الحسین بن محمد، عن معلی بن محمد، عن الوشاء، عن حمّاد بن عثمان، عن أبي الصّبّاح قال: سألت أبا عبد الله^ع: - الحديث (۲۹۵: ج ۱، ص ۲۹۵)

بررسی سند

۱-۴-۱-۲-۲-۱-۴-۱- الحسین بن محمد، معلی بن محمد و الوشاء در حديث اول همین باب ذکر شده‌اند. (بنگرید: ۱-۱-۲-۱-۱-۴-۱)

۱-۴-۱) حمّاد بن عثمان:

شیخ طوسی ایشان را در زمرة اصحاب امام صادق^ع، امام کاظم^ع و امام رضی^ع ذکر کرده است. (۴: ص ۱۸۶ و ۳۳۴ و ۳۵۴) ولی در جرح یا تعدیل وی سخنی به میان نیاورده است. نجاشی می‌نویسد: «حمّاد بن عثمان بن عمرو بن خالد الفزاری مولاهم، کوفی، کان یسكن عَرْزم فنسب إلَيْهَا، وأخوه عبد الله ثقیان...» (۱۱: ص ۱۴۳)

۱-۴-۲) أبي الصّبّاح = أبوالصّبّاح الكنانی

آیت الله خویی ذیل «أبی الصّبّاح» می‌گوید: ایشان همان «أبی الصّبّاح الكنانی» است و ذیل «أبی الصّبّاح الكنانی» می‌نویسد: شرح حال ایشان ذیل «إبراھیم بن نعیم» آمده است. (۲: ج ۲۱، ص ۱۸۹-۱۹۲).

سال پنجم / شماره ۲۰ / پیاپی ۷۷۸۱۱ / فہرست

۱. حدیث اَتَّصل سنه الى المعصوم بامامي ممدوح عن مثله أو اعلاه في جميع الطبقات. (۶: ص ۶۸؛ ۸: ج ۱، ص ۱۶۰)

شیخ طوسی ذیل «ابراهیم بن نعیم العبدی الکنانی» از اصحاب امام باقر علیه السلام می‌نویسد: «یکتی ابا الصباح، کان یسمی المیزان من ثقته.» (۴: ص ۱۲۳) نجاشی نیز می‌نویسد: «... یسمیه المیزان، لثقته.» (۱۱: ص ۱۹)

۷-۴-۱ نتیجه

علامه مجلسی این حديث را ضعیف^۱ شمرده است. (۹: ص ۴۱۲) اما این حديث را می‌توان جزء احادیث صحیح شمرد. ضمن اینکه حدیث عالی السند نیز هست.

۱-۵) حدیث ۵:

۱-۵-۱ سند حدیث

علیّ بن ابراهیم، عن أبيه، عن محمدبن أبي عمر، عن عمربن أذينة، عن برید العجلی، عن أبي جعفر علیه السلام: - الحدیث (۱۲: ج ۱، ص ۲۹۵)

بررسی سند

۱-۵-۲) علیّ بن ابراهیم:

نجاشی می‌نویسد: «علیّ بن ابراهیم بن هاشم، أبوالحسن القمی، ثقة في الحديث، ثبت، معتمد، صحيح المذهب، سمع فأكثرا (وأكثرا)، وصنف كتاباً وأضطر في وسط عمره.» (۱۱: ص ۲۶۰)

۱-۵-۳) ابراهیم بن هاشم:

شیخ طوسی می‌نویسد: ابراهیم بن هاشم القمی، تلمیذ یونس بن عبدالرحمن. (۴: ص ۳۵۳) نجاشی نیز ذیل نام ایشان می‌نویسد: أبواسحاق القمی، أصله کوفی، انتقل إلى قم، قال أبو عمرو الكشی: «تلمیذ یونس بن عبدالرحمن من أصحاب الرضی علیه السلام.» هذا قول الكشی، وفيه نظر، وأصحابنا يقولون: أول من نشر حديث الكوفیین بقم هو. (۴: ص ۱۶)

۱-۵-۴) محمدبن أبي عمّير:

شیخ طوسی با عناوین «ثقة» (۴: ص ۳۶۵) و «كان من أوثق الناس عند الخاصة والعامة» (۵: ص ۲۱۸) از ایشان یادکرده است. نجاشی نیز می‌نویسد: «محمدبن أبي عمیر...، و روی عن الرضائی، جلیل القدر عظیم المنزلة فینا و عند المخالفین.» (۱۱: ص ۳۲۶)

۱-۵-۵-۱ و ۱-۵-۶) عمر بن أذینه و برد العجلی: ذیل حدیث اوّل همین باب از ایشان سخن به میان آمد. (بنگرید: ۱-۱-۶ و ۱-۱-۷)

۱-۵-۷) نتیجه

علّامه مجلسی این حدیث را حسن نامیده است. (۹: ص ۴۱۲) اما با بررسی سند این حدیث، معلوم می‌شود که این حدیث صحیح^۱ است و جزء احادیث عالی السند قرار دارد.

۲. باب: «أَنَّ الآيَاتِ الَّتِي ذُكِرَهَا اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِي كِتَابِهِ هُنْ أَئْمَانُهُ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ.»

۲-۱) حدیث ۱:

۲-۱-۱- سند حدیث

الحسین بن محمد، عن معلی بن محمد، عن احمد بن محمدبن عبدالله، عن احمد بن هلال، عن أمیة بن علی، عن داود الرّقی قال: سألت أبا عبد الله^ع: - الحديث

(۱۲: ج ۱، ص ۲۹۶-۲۹۷)

۱. حدیث اَتَصْلِ سَنَدَهُ إِلَى الْمَعْصُومِ^ع بِنْقَلِ الْعَدْلِ الْإِمَامِيِّ عَنْ مَثْلِهِ فِي جَمِيعِ الْطَّبَقَاتِ (۸: ج ۱، ص ۱۴۶-۱۵۲)

بورسی سند

۲-۱-۲ و ۲-۱-۳) الحسین بن محمد و معلی بن محمد (بنگرید: ۱-۲ و ۱-۱-۳)

۲-۱-۴) احمدبن محمدبن عبدالله:

شرح حال ایشان در کتب رجال یافت نشد پس از مجاهیل است. شیخ مامقانی ایشان را از مجاهیل شمرده است. (۱۳: ص ۲۹۰)

۲-۱-۵) احمدبن هلال:

شیخ طوسی ایشان را در زمرة اصحاب امام هادی ع ذکر کرده و نوشه است: «أَحْمَدُ بْنُ هَلَالَ الْعَبْرَاتِيِّ، بَغْدَادِيٌّ، غَالِيٌّ». (۴: ص ۳۸۴) در جای دیگر نیز می‌نویسد:... و کان غالیاً، متهمًا في دینه. (۵: پیشین، ص ۸۳)

نجاشی می‌نویسد: «أَحْمَدُ بْنُ هَلَالَ أَبُو جَعْفَرِ الْعَبْرَاتِيِّ صَالِحُ الْرَوَايَةِ، يَعْرَفُ مِنْهَا وَيَنْكِرُ...». (۱۱: ص ۸۳)

آیت الله خویی می‌نویسد: فساد عقیده و عمل ایشان، موجب سقوط روایتش از حجّیت نمی‌شود؛ چراکه ایشان بر طبق گفتار نجاشی (صالح الروایة)، فی نفسه ثقه است. (۲: ج ۲، ص ۳۵۸)

۲-۱-۶) أمیة بن علی:

ابن عضائری درباره ایشان می‌نویسد: أمیة بن علی، القیسی، یکنی أبا محمد، فی عداد القمیین، ضعیف الروایة، فی مذہبه ارتفاع. (۷: ص ۳۸) نجاشی نیز می‌گوید: اصحاب ما ایشان را تضعیف کرده‌اند. (۱۱: ص ۱۰۵)

۲-۱-۷) داود الرقی = داودبن کثیر

ابن عضائری می‌نویسد: «داودبن کثیربن أبي خالد الرقی... کان فاسد المذهب، ضعیف الروایة، لا یُلْتَقَتُ إِلَيْهِ». (۷: ص ۵۸) شیخ طوسی ایشان را در زمرة اصحاب امام کاظم ع و با عنوان «ثقة» یادکرده است. (۴: ص ۳۳۶) نجاشی نیز می‌نویسد: «داودبن کثیر ضعیف جدًا و الغلة تروی عنه. قال أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْوَاحِدِ: قُلْ مَا رأَيْتَ لِهِ حَدِيثًا

سدیداً» (۱۱: ص ۱۵۶)

۸-۱-۲ نتیجه:

علامه مجلسی این حدیث را ضعیف نامیده است. (۹: ص ۴۱۴) در این روایت، احمدبن محمدبن عبدالله از مجاهیل است و احمدبن هلال، امیة بن علی و داود الرقی نیز از ضعفاء می باشند. بنابراین این حدیث در زمرة احادیث ضعیف به شمار می آید.

۲-۲ حدیث ۲:

۲-۲-۱ سند حدیث

أَحْمَدُ بْنُ مِهْرَانَ، عَنْ عَبْدِ الْعَظِيمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْحَسَنِيِّ، عَنْ مُوسَى بْنِ مُحَمَّدٍ
الْعِجْلِيِّ، عَنْ يَوْنَسَ بْنِ يَعْقُوبَ رَفِعَهُ، عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ - الْحَدِيثُ (۱۲: ج ۱،
ص ۲۹۷)

بررسی سند

۲-۲-۲ احمدبن مهران:

قال ابن الغضائري: روى عنه الكليني في كتاب «الكافي» ضعيف. (۷: ص ۴۲)
در رجال طوسی و نجاشی، نام ایشان ذکر نشده است.

۲-۲-۳ عبدالعظيم بن عبدالله الحسنی:

شیخ طوسی ایشان را در زمرة اصحاب امام هادی علیهم السلام و امام عسکری علیهم السلام ذکر کرده است. (۴: ص ۳۸۷ و ۴۰۱) نجاشی نیز می نویسد: «عبدالعظيم بن عبدالله... له كتاب خطب أمير المؤمنين...». (۱۱: ص ۲۴۷-۲۴۸)

۲-۲-۴ موسی بن محمد العجلی:

نام وی در رجال ابن غضائري، رجال طوسی و رجال نجاشی ذکر نشده است. در

معجم الرجال آیت الله خویی آمده که ایشان از یونس بن یعقوب روایت کرده و عبدالعظيم حسنی نیز از ایشان روایت نموده است. جرح یا تعدیل دیگری درباره ایشان وجود ندارد. (۲: ج ۱۹، ص ۷۶-۷۷)

۲-۲) یونس بن یعقوب:

شیخ طوسی ایشان را جزء اصحاب امام صادق^ع و امام کاظم^ع و امام رضی^ع بر شمرده و با عنوان «ثقة» یاد کرده است. (۴: ص ۳۴۵ و ۳۶۸ و ۳۲۳) آیت الله خویی نیز می‌نویسد: «إن الرجل إمامي، ثقة، ولو فرض أنه كان فطحياً، أو واقفياً رجع إلى الحق». (۲: ج ۲۰، ص ۲۳۲)

۲-۲-۴) نتیجه:

علّامه مجلسی این حدیث را ضعیف نامیده است. (۹: ص ۴۱۴) از بررسی سند این روایت، معلوم می‌شود که این روایت به دلایل زیر ضعیف است:
۱. ابن غضائی احمد بن مهران را تضعیف کرده و در رجال طوسی و نجاشی نیز نام ایشان ذکر نشده است و هیچ یک از مؤلفین کتب رجال به توثیق ایشان اشاره نکرده‌اند. (۱۰: ص ۱۹۳)

۲. یونس بن یعقوب در سند این روایت، تصریح به لفظ «رفع» نموده؛ بنابراین، این حدیث مرفوع و ضعیف است.

۲-۳) حدیث ۳:

۲-۳-۱- سند حدیث

محمد بن یحیی، عن احمد بن محمد، عن محمد بن أبي عُمِيرٍ أو غيره، عن محمد بن الفضیل، عن أبي حمزة، عن أبي جعفر^ع: - الحدیث (۱۲: ج ۱، ص ۲۹۷)

بررسی سند

٢-٣-٢ تا ٣-٢-٥) محمدبن یحیی، احمدبن محمد، محمدبن الفضیل در احادیث باب قبلی ذکر شده‌اند. (بگرید به ترتیب: ١-٢-٣-١، ٤-٢-١، ٤-٥-١، ٥-٢-١)

٢-٣-٤) أبي حمزة

قال الخوئی: الظاهر أَنَّ هَذَا هُوَ الشَّمَانِي الْآتَى... وَهُوَ ثَابِتُ بْنُ دِينَارٍ. (٢: ج ٢١، ص ١٣٤)
نجاشی ذیل ثابت بن أبي صفیه می‌نویسد: أبو حمزة الشُّمَالِی و اسم أبي صفیة دینار،
مولی، کوفی، شفیع. (١١: ص ١١٥)

٢-٣-٧) نتیجه

از نظر علامه مجلسی، این حدیث مجھول است. (٩: ص ٤١٥) در این روایت، چند نکته قابل توجه است: ۱- احمدبن محمد غیرامامی (اشعری) است ولی موثق.
۲- کلمه «غیره» در سند مجھول است. ۳- شیخ طوسی، محمدبن فضیل را ضعیف و متهم به غلو دانسته است. بنابراین، این حدیث مجھول و ضعیف است؛ لکن از نوع احادیث عالی السند است.

٣. باب: «أَنَّ أَهْلَ الذِّكْرِ الَّذِينَ أَمَرَ اللَّهُ خَلْقَهُ بِسُؤْالِهِمْ هُمُ الْأَمْمَةُ [البقرة: ٢٦].»

٣-١) حدیث ۱:

٣-١-١) سند حدیث

الحسین بن محمد، عن معلی بن محمد، عن الوشائی، عن عبدالله بن عجلان، عن أبي جعفر علیہ السلام: - الحدیث (١٢: ج ١، ص ٣٠٣)

بررسی سند

٤-١-٣ تا ٢-١-٣) الحسین بن محمد، معلی بن محمد و الوشّاء (بنگرید: ١-٢-١ تا ١-٤)

٣-١-٥) عبدالله بن عجلان

شیخ طوسی ایشان را در زمرة اصحاب امام باقر^ع و امام صادق^ع ذکر کرده است. (۴: ص ۱۳۹ و ۲۶۴) مرحوم خویی نیز به گفتار شیخ طوسی بسنده کرده است.

(۲: ج ۱۰، ص ۲۵۱)

٣-١-٦) نتیجه

علّامه مجلسی عنوان «ضعیف علی المشهور» را به این روایت داده است. (۹: ص ۴۲۶) اما با بررسی سند این حدیث، معلوم می‌شود که این حدیث موّثق است، بدین سبب که حسین بن محمد غیر امامی (اشعری) و موّثق است. سند این روایت هم سندی عالی است.

٣-٢) حدیث ۲:

٣-٢-١) سند حدیث

الحسین^بن محمد^ب، عن معلی^بن محمد^ب، عن محمد بن اورمه، عن علی^بن حسان، عن عمه عبد الرحمن بن کثیر^ر قال: قلت لابی عبدالله^ع: - الحدیث (۱۲: ج ۱)

(۳۰۴) ص

بررسی سند

٣-٢-٢) محمد بن اورمه

ابن غضائی می‌نویسد: «محمد بن اورمه، أبو جعفر، القمي، ائمه القميون بالغلوّ، و حدیثه نقیٌّ لافساد فيه، و ما رأیت شيئاً ينسب إليه تضطرب فيه النفس...» (۷: ص ۹۳) نجاشی نیز ذیل نام ایشان می‌نویسد: «أبو جعفر القمي ذكره القميون و غمزوا عليه و رموه بالغلوّ حتى دس عليه من يفتاك به، فوجدوه يصلّى من أول الليل إلى آخره فتوقفوا

عنه).» (۱۱: ص ۳۲۹)

۳-۲-۳) علی بن حسان:

ابن غضائی دربارهٔ وی می‌نویسد: «علی بن حسان بن کثیر، مولیٰ ابی جعفر الباقر، ابوالحسن، روی عن عمه عبد‌الرحمن، غالٰ، ضعیف».» (۷: ص ۷۷)
نجاشی نیز عناوین «ضعیف جدّاً، ذکره بعض أصحابنا في الغلاة و فاسد الا عتقاد» را دربارهٔ او به کار برده است. (۱۱: ص ۲۵۱)

۳-۲-۴) عبدالرحمن بن کثیر:

قال النجاشی: «عبدالرحمن بن کثیر الهاشمی مولی عباس بن محمد... کان ضعیفاً غمز أصحابنا عليه و قالوا: کان يضع الحديث.» (۱۱: ص ۲۳۴-۲۳۵)
آیت‌الله خوئی می‌نویسد: ابن قولویه و علی بن ابراهیم، عبدالرحمن بن کثیر را توثیق کرده‌اند؛ از آنچاکه این گفتار با تضعیف نجاشی نسبت به ایشان معارض است بنابراین وثاقتش ثابت نیست. (۲: ج ۹، ص ۳۴۴)

۳-۲-۵) نتیجه

عالّمه مجلسی این حدیث را ضعیف شمرده است. (۹: ص ۴۲۸) از آنچاکه در سند این روایت، سه راوی ضعیف وجود دارد، این حدیث ضعیف است؛ هرچندکه به لحاظ سند، عالی است.

۳-۳-۱) سند حدیث:

الحسینُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ مَعْلَى بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ الْوَشَاءِ قَالَ: سَأَلْتُ الرَّضَاَ اللَّهَ يَعْلَمُ:

الحدیث (۱۲: ج ۱، ص ۳۰۴)

بررسی سند

٢-٣-٢ تا ٤-٣-٢) هر سه نفر راویان حديث فوق ذیل حديث اول باب «أَنَّ الْأَئمَّةَ مُلَكُوكُوا لَهُمْ وَلَا
الْأَمْرُ وَهُمُ النَّاسُ الْمَحْسُودُونَ الَّذِينَ ذُكِرُهُمُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ» ذکر شده‌اند. (بنگرید: ۱-۲-۱ تا
(۴-۱-۱)

نتیجه ٣-٣

علّامه مجلسی عنوان «ضعیف علی المشهور» را به این روایت داده است. (همان)
اما با بررسی سند این روایت، می‌توان آن را موّثق نامید؛ زیرا حسین بن محمد
غیر امامی و دارای توثیق از طرف علمای شیعه است. این حديث عالی السند است.

٣-٤) حدیث ٤:

١-٤-٣ سند حدیث

عدّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا، عَنْ أَحْمَدَبْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ الْحَسِينِبْنِ سَعِيدٍ، عَنْ النَّضْرِبِنِ
سوید، عَنْ عَاصِمِبْنِ حَمِيدٍ، عَنْ أَبِي بَصِيرٍ، عَنْ أَبِي عَبْدِاللَّهِ الطَّالِبِ: - الحديث

(٣٠٥: ج ١، ص ١٢)

بررسی سند

٣-٤-٣ تا ٤-٣-٥) در مورد «عدّة من أصحابنا»، احمد بن محمد، حسین بن سعید و نصر بن
سوید قبلًا بحث شد. (بنگرید به ترتیب: ۱-۲-۱، ۳-۲-۱، ۴-۲-۱، ۵-۳-۱)

٤-٣ عاصم بن حمید

شیخ طوسی وی را جزء اصحاب امام صادق علیه السلام ذکر کرده است. (٤: ص ٢٦٢)
نجاشی نیز می‌نویسد: «عاصم بن حمید الحناط الحنفی أبوالفضل، مولی، کوفی، ثقة،
عين، صدوق، روی عن أبي عبد الله علیه السلام». (١١: ص ٤٤١)

٤-٣-٧) أبي بصير = يحيى بن القاسم أبو بصير الأستاذ
نجاشی ذیل نام یحیی بن القاسم می‌نویسد: أبو بصير الأستاذ، و قيل أبو محمد، ثقة،

وجیه. (۱۱: ص ۴۴۱)

آیت الله خوئی نیز می‌نویسد: برخی گفته‌اند که ابو بصیر بین ثقه و غیرثقه مشترک است؛ به همین خاطر، این دسته از روایات از حجّت ساقط‌اند؛ ولی ما در شرح حال یحیی‌بن قاسم ذکر کردیم که ابو بصیر هنگامی که به صورت مطلق به کار می‌رود، منظور یحیی‌بن قاسم است و برفرض پنهان بودن، امر متعدد بین او و لیث بن بختری مرادی ثقه است. پس تردد، تأثیری ندارد، و غیر این دو نفر هم به این کنیه معروف نیستند. بلکه هیچ موردی ابو بصیر به طور مطلق، یافت نمی‌شود که غیر از این دو نفر باشد. (۲: ج ۲۱، ص ۴۷)

۳-۴) نتیجه

علّامه مجلسی این حدیث را صحیح شمرده است. (۹: ص ۴۲۹) اما این حدیث نیز به خاطر احمد بن محمد اشعری، موّثق است. این حدیث نازل السنده است.

۳-۵) حدیث ۵:

۳-۵-۱) سند حدیث

أَحْمَدُ بْنُ حَمْدٍ، عَنِ الْحَسِينِ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ حَمَّادٍ، عَنْ رَبِيعٍ، عَنْ فَضِيلٍ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ الْمَالِكِ: - الحدیث (۱۲: ج ۱، ص ۳۰۵)

بررسی سند

۳-۵-۱) احمد بن محمد (بنگرید: ۱-۲-۳)

۳-۵-۲) حسین بن سعید (بنگرید: ۱-۲-۴)

۳-۵-۳) حماد

برای این اسم به طور مستقل، در کتب رجال ذکری نیافتم؛ جز اینکه آیت الله

۱. نازل السنده در مقابل عالی السنده است که واسطه‌های آن زیاد است (۸: ج ۱، ص ۲۴۳)

خوبی گفته که حمّاد مشترک بین حمّاد بن عثمان و حمّاد بن عبّاس است و هر دو
ثقة اند. (۱۲: ج ۶، ص ۲۱۲)

٣-٤) ربعتی = رباعی بن عبدالله بن الجارود

قال النجاشی: «رباعی بن عبدالله بن الجارود...، بصریّ، ثقة... و صحاب الفضیل بن یسار
و أكثر الأخذ عنه و كان خصیضاً به.» (۱۱: ص ۱۶۷) شیخ طوسی نیز ایشان را جزء
اصحاب امام صادق علیہ السلام ذکر کرده اند. (۴: ص ۲۰۵)

٣-٥) فضیل = فضیل بن یسار

شیخ طوسی ایشان را در زمرة اصحاب امام باقر علیہ السلام و امام صادق علیہ السلام ذکر و با
عنوان «ثقة» از او یاد کرده است. (۴: ص ۲۰۵) نجاشی نیز می‌نویسد: «الفضیل بن یسار
النھدیّ أبوالقاسم عربیّ، بصریّ، صمیم، ثقة.» (۱۱: ص ۳۰۹)

٣-٥-٣) نتیجه

علّامه مجلسی این حدیث را صحیح می‌نامد. (۹: ص ۴۳۰) این حدیث نیز به
خاطر احمد بن محمد اشعری، موثق است. سند این حدیث نیز عالی است.

٣-٦) حدیث ۶:

٣-٦-۱) سند حدیث

محمد بن یحیی، عن محمد بن الحسین، عن محمد بن اسماعیل، عن منصور بن
یونس، عن أبي بکر الحضرمی قال: كنت عند أبي جعفر علیہ السلام: - الحديث (۱۲:
ج ۱، ص ۳۰۵-۳۰۶)

بررسی سند

٣-٦-۲) محمد بن الحسین = محمد بن الحسین ابی الخطاب

شیخ طوسی درباره ایشان می‌نویسد: کوفی ثقة. (۴: ص ۳۷۹) نجاشی نیز
می‌نویسد: «جلیل من أصحابنا، عظیم القدر، کثیر الروایة، ثقة، عین، حسن التصانیف،

مسکون إلی روایته.» (۱۱: ص ۳۳۴)

٣-٦-٣) محمد بن اسماعیل = محمد بن اسماعیل بن بزیع

شیخ طوسی می نویسد: «محمد بن اسماعیل بن بزیع، ثقة صحيح، کوفی، مولی المنصور.» (۴: ص ۳۶۴) نجاشی نیز می نویسد: «محمد بن اسماعیل بن بزیع... ولد بزیع بیت، کان من صالحی هذه الطائفة و ثقاتهم، کثیرالعمل.» (۱۱: ص ۳۳۰)

٤-٦-٣) منصور بن یونس:

شیخ طوسی ذیل اصحاب امام کاظم علیہ السلام می نویسد: «منصور بن یونس، بزرگ، له کتاب، واقفیّ.» (۴: ص ۳۴۳) نجاشی نیز می نویسد: «منصور بن یونس بُرْزَج، ابویحیی و قیل أبوسعید، کوفیّ، ثقه.» (۱۱: ص ۴۱۳)

٥-٦-٣-أبی بکر الحضرمی = عبدالله بن محمد الحضرمی (۱۴: ج ۲، ص ۳۶۹)
 آیت الله خویی می نویسد: «الحضرمی» با کنية ابی بکر سه نفرند: عبدالله بن محمد، محمد بن شریح و احمد بن محمد، ولی معروف از میان این سه نفر، عبدالله بن محمد است. (۲: ج ۲۱، ص ۷۰)

شیخ طوسی ذیل اصحاب امام صادق علیہ السلام می نویسد: «عبدالله بن محمد، أبو بکر الحضرمی الکوفیّ، سمع من أبی الطفیل، تابعیّ.» (۴: ص ۲۳۰)
 اردبیلی ذیل «عبدالله بن محمد أبو بکر الحضرمی» می نویسد: «الکوفیّ سمع من أبی الطفیل تابعیّ روی عنهم». (۱۴: ج ۱، ص ۵۰۱)

٦-٦-٣) نتیجه:

علّامه مجلسی این حدیث را «حسن موّثق» نامیده است. شیخ طوسی، منصورین یونس در سند این روایت را واقعی نامیده؛ همچنین أبو بکر الحضرمی را جزء تابعین خوانده است. بنابراین جزء احادیث عالی السند نیز محسوب می شود.

٧-٣) حدیث ٧:

(١-٧-٣) سند حدیث

محمدبن یحیی، عن محمدبن الحسین، عن صفوان بن یحیی، عن العلاءبن رزین، عن محمدبن مسلم، عن أبي جعفر^{علیه السلام}: -الحدیث (١٢: ج ١، ص ٣٠٦)

بررسی سند

٢-٧-٣) صفوان بن یحیی:

شیخ طوسی ایشان را با عناوین «وکیل الرضائیا»، «ثقة» یاد کرده است. (٤: ص ٣٣٨) نجاشی نیز عناوین «ثقة، ثقة، عین» را برای وی ذکر کرده است. (١١: ص ١٩٥)

٣-٧-٣) العلاءبن رزین:

شیخ طوسی او را جزء اصحاب امام صادق^{علیه السلام} ذکر کرده است. (٤: ص ٢٤٧) نجاشی نیز می‌نویسد: «...کان يلقى السويق، روی عن أبي عبدالله^{علیه السلام}، و صحاب محمدبن مسلم و فقهه عليه و كان ثقةً وجهاً». (١١: ص ٢٩٨)

٤-٧-٣) محمدبن مسلم:

شیخ طوسی ایشان را جزء اصحاب امام صادق^{علیه السلام} و امام باقر^{علیه السلام} و امام کاظم^{علیه السلام} می‌آورد و می‌نویسد: لَقِي أَبَا عَبْدِ اللَّهِ^{علیه السلام}. (٤: ص ٣٤٢ و ٢٩٤ و ١٤٤) نجاشی با عناوین «وجه أصحابنا بالکوفة»، «فقیه»، «ورع»، «صحب ابا جعفر و ابا عبدالله و روی عنها» و «کان من أوثق الناس» از ایشان یاد کرده است. (١١: ص ٣٢٤)

٥-٧-٣) نتیجه:

علّامه مجلسی این حدیث را صحیح شمرده است. (٩: ص ٤٣٠) با بررسی سند این حدیث معلوم می‌شود که این حدیث صحیح است. سند آن نیز نازل است.

٨-٣) حدیث ٨:

٨-٣) سند حدیث

عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا، عَنْ أَحْمَدَبْنِ حَمْدِ، عَنْ الْوَشَاءِ، عَنْ أَبِي الْمُحْسِنِ الرِّضَا

قال: سَعَطْتُهُ يَقُولُ: قَالَ عَلِيٌّ بْنُ الْحَسِينِ: - الْحَدِيثُ (١٢: ج ١، ص ٣٠٧)

٨-٣) سند این روایت قبلًا بررسی شده است. (بنگرید: ٤-١، ٣-٢-١، ٢-٢-١).

٨-٣) نتیجه:

عالّمه مجلسی این حدیث را صحیح نامیده است. (٩: ص ٤٣١) اما این حدیث
موثّق است؛ چون احمد بن محمد غیر امامی (اشعری) ولی توثیق شده است. سند
نیز عالی است.

٩-٣) حدیث ٩:

٩-٣) سند حدیث

أَحْمَدُ بْنُ حَمْدِ، عَنْ أَحْمَدَبْنِ حَمْدِبْنِ أَبِي نَصْرٍ قَالَ: كَتَبْتُ إِلَى الرِّضَا كِتَابًا
فَكَانَ فِي بَعْضِ مَا كَتَبْتُ: قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: - الْحَدِيثُ (١٢: ج ١، ص ٣٠٦-٣٠٧)

بررسی سند

٩-٣) احمد بن محمد بن أبي نصر = احمد بن محمد بن أبي نصر البزنطي
شیخ طوسی ایشان را جزء اصحاب امام کاظم علیہ السلام و امام رضا علیہ السلام یاد کرده و با
عنوانین «مولی السکونی»، «ثقة» و «جلیل القدر» نام برده است. (٤: ص ٣٣٢ و ٣٥١)
نجاشی نیز می نویسد: «...البزنطی، کوفی، لقی الرضا و آبا جعفر علیہما السلام و کان عظیم المنزلة
عندھما و له کتب». (١١: ص ٧٥)

٩-٣) نتیجه:

عالّمه مجلسی این حدیث را صحیح نامیده است. (٩: ص ٤٣٠) اما این حدیث نیز
موثّق است. عالی سند نیز می باشد.

منابع

١. حرّ عاملی، محمدبن حسن. *تفصیل وسائل الشیعه إلى تحصیل مسائل الشريعة*. تحقیق: مؤسسه آل البيت، چاپ اول، ١٤١٣ ق.
٢. خوئی، سید ابوالقاسم. *معجم رجال الحديث*. مرکز نشر آثار الشیعه.
٣. شیخ بهائی، محمدبن حسین عاملی. *الوجیزه فی علم الدرایة (رسائل فی روایة الحديث)*. قم: دارالحدیث، ١٣٨٢ ش / ١٤٢٤ ق.
٤. طوسی، محمدبن حسن. *رجال الطوسي*. مؤسسة النشر الاسلامی. الطبعة الاولی.
٥. ———. *الفهرست*. مؤسسه نشر الفقاہة. الطبعة الثانية، ١٤٢٢ ق.
٦. شهید ثانی، زین الدین الجبیعی العاملی. *الرعایة فی علم الدرایة*. تحقیق: عبدالحسین محمد علی بقال. قم: مکتبة آیة الله مرعشی، ١٤١٣ ق.
٧. الغضائی، احمدبن الحسین. *الرجال لابن الغضائی*. قم: دارالحدیث. الطبعة الاولی. ١٣٨٠ ش.
٨. مامقانی، عبدالله. *مقباس لهداية فی علم الدرایة*. تحقیق: محمددرضا مامقانی. مؤسسه آل البيت الاحیاء التراث، ١٤١١ ق.
٩. مجلسی، محمد باقر. *مرأة العقول فی شرح اخبار آل الرسول*. دارالكتب الاسلامیه. چاپ دوم، ١٣٦٣ ش.
١٠. معروف الحسینی، هاشم. *دراسات فی الحديث و المحدثین*. بیروت. دارالتعارف للمطبوعات، ١٩٧٨ م.
١١. نجاشی، احمدبن علی. *فهرست أسماء مصنفی الشیعه (رجال النجاشی)*. قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
١٢. کلینی، محمدبن یعقوب. *اصول کافی*. با ترجمه و شرح سید جواد مصطفوی.
١٣. حبیب العمیدی، ثامر هاشم. *الشیخ الكلینی البغدادی و کتابه کافی*. مکتب الاعلام الاسلامی. الطبعة الاولی، ١٤١٤ ق.
١٤. اردبیلی الغروی الحائری، محمدبن علی. *جامع الرواة و ازاحة الاشتباہات عن الطرق و الإسناد*. بیروت: منشورات دارالأصواء، ١٩٨٣ ق.

